

Horyzonty Polityki
2024, Vol. 15, N° 53

GRZEGORZ NIEĆ

<http://orcid.org/0000-0001-9722-8914>
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
grzegorz.niec@uken.krakow.pl

DOI: 10.35765/HP.2772

Piłsudski i Masaryk – kultury równoległe. Rola kultu przywódcy w budowie odrodzonej państwowości i jej zachowaniu

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest porównanie najważniejszych aspektów oraz kontekstów kultu twórców odrodzonej Polski i Czechosłowacji.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Głównym problemem jest uchwycenie i ukazanie najważniejszych cech wspólnych kultów w kontekście uwarunkowań historycznych i politycznych. Jako podstawową metodę badawczą obrano analizę literatury przedmiotu, dokumentów, publicystyki, dzieł literackich i filmowych.

PROCES WYWODU: Omówione zostały uwarunkowania historyczno-polityczne powstania niepodległej Polski i Czechosłowacji w 1918 r. i ich dalsze dzieje. Następnie ukazano i porównano najważniejsze etapy życia oraz działalności mężów stanu, by przejść do przedstawienia głównych form i przejawów kultu oraz ich przemian.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Życiorysy i osobowości obydwu bohaterów narodowych są bardzo różne, jednak wykazują znaczne podobieństwa, jeśli spojrzymy na nie, uwzględniając odmienny kontekst historyczny i kulturowy. Są typowymi przedstawicielami elit swoich narodów i pełnili bardzo podobne funkcje – wodzów i ikon niepodległości. Ich kult był i wciąż pozostaje w istocie swej państwowotwórczy, a jego celem była budowa niepodległego państwa, jego umocnienie i integracja wokół tej idei społeczeństwa, którego tożsamość należało zbudować i utrwalić w bardzo krótkim czasie, co się zresztą udało i, co więcej, wszystko to okazało się konstruktem trwałym, akceptowanym i wciąż inspirującym dla kolejnych pokoleń.

Sugerowane cytowanie: Nieć, G. (2024). Piłsudski i Masaryk – kultury równoległe. Rola kultu przywódcy w budowie odrodzonej państwowości i jej zachowaniu. *Horyzonty Polityki*, 15(53), 49–70. DOI: 10.35765/HP.2772.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Porównując Polskę i Czechosłowację, należy unikać stereotypizacji i generalizacji, gdyż niezwykle ważne są złożone konteksty kulturowe i historyczne, które należy każdorazowo uwzględnić. Procesy państwo- i narodotwórcze w Europie Środkowej po 1918 r. należy postrzegać jako wielki i owocny wysiłek, który przyniósł trwałe efekty i pomógł oprzeć się totalitaryzmom, jakie narodziły się w dawnych imperiach – Rosji i Niemczech.

SŁOWA KLUCZOWE:

Polska, Czechosłowacja, Piłsudski, Masaryk, kult bohaterów narodowych

Abstract

PIŁSUDSKI AND MASARYK: PARALLEL CULTS
AND THE ROLE OF LEADERSHIP IN CONSTRUCTING
AND PRESERVING REBORN STATEHOOD

RESEARCH OBJECTIVE: The purpose of this article is to compare the key aspects and contexts surrounding the cults of the founders of independent Poland and Czechoslovakia.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The main goal is to identify and highlight the key shared features of the cults of historical and political contexts. The primary research method involves analyzing relevant literature, documents, journalism, and literary and film works.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The conditions the establishment of independent Poland and Czechoslovakia in 1918 and their further history. Following this, the main stages in the lives and activities of these statesmen are discussed and compared, leading to an analysis of the primary forms and expressions of their veneration and its transformations over time.

RESEARCH RESULTS: The biographies and personalities of these two national heroes are quite distinct, yet they reveal significant similarities when viewed within their unique historical and cultural contexts. They are typical representatives of their nations' elites, fulfilling remarkably similar roles as leaders and icons of independence. The cult surrounding each figure was, and remains in essence, state-building, aimed at establishing and strengthening an independent state and uniting a society that had to rapidly develop and consolidate its identity. They succeeded in this endeavor, creating a lasting legacy that has been embraced and continues to inspire future generations.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: In comparing Poland and Czechoslovakia, it is essential to avoid stereotyping and generalization, as each case involves complex cultural and historical contexts that must be carefully considered. The state- and nation-building processes in Central Europe after 1918 should be seen as a great and fruitful effort. These efforts yielded lasting results and helped resist the totalitarian forces that later emerged in the former empires of Soviet Russia and Germany.

KEYWORDS:

Poland, Czechoslovakia, Pilsudski, Masaryk,
Cult of national heroes

Utworzone w 1918 r. państwa w Europie Środkowej stanęły przed wielkimi problemami w każdej praktycznie dziedzinie życia. Niezwykle ważnym zadaniem było uformowanie obywatela – świadomego i identyfikującego się z tworzonym państwem. Nie było to zadanie łatwe, gdyż wymagało z jednej strony usunięcia z przestrzeni publicznej i świadomości społecznej narracji zaborców, z drugiej – wypracowania i wdrożenia nowej, uwzględniającej aktualny porządek. Jeśli likwidacja materialnych symboli upadłych monarchii była zabiegiem jednorazowym, odbywającym się często w sposób spontaniczny już w momencie ogłaszania niepodległości, to wprowadzenie nowych treści wymagało czasu, nie odbywało się też bez sporów i dyskusji, jak chociażby w odniesieniu do symboliki państwowej, którą należało na nowo ustalić. Warto wspomnieć przy tej okazji, że w okresie wojny i zaraz po jej zakończeniu także przyszli Czechosłowacy posługiwali się flagą biało-czerwoną.

Stopień i zakres skomplikowania spraw w interesującym nas zakresie był różny i wynikał z przyczyn rozmaitej natury. Do 1918 r. ziemie czeskie i Słowacja wchodziły w skład jednego organizmu państwowego – Austro-Węgier, terytorium Rzeczypospolitej znajdowało się natomiast pod panowaniem trzech różnych monarchów, co już niosło ze sobą komplikacje czysto administracyjne, o mentalnych nie wspominając. Nie bez znaczenia pozostawały także poziom alfabetyzacji, rozwój infrastruktury itd., jak również poważne zniszczenia i straty wojenne, obejmujące także kadry. Zarówno Republika Czechosłowacka, jak i Rzeczpospolita Polska nawiązywały do wielowiekowej, tysiącletniej tradycji swoich narodów i państw. Czechosłowacja była

jednak zupełnie nowym konstruktem pod względem terytorialnym i narodowościowym, w którego skład weszły nie tylko historyczne ziemie czeskie – Czechy, Morawy i część Śląska, ale też Słowacja i Ruś Podkarpacka. Według wielkości populacji stosunki ludnościowe układały się następująco: Czesi, Niemcy, Słowacy, Węgrzy i Rusini. Taka kolejność była dość kłopotliwa z punktu widzenia przyjętej przez założycieli Republiki nazwy i kształtu państwa, toteż pojawiła się koncepcja narodu państwowego – czechosłowackiego, obejmującego Czechów i Słowaków, stanowiącego już zdecydowaną, sześćdziesięcioprocentową ponad większość. W krótkim czasie pojawiły się opracowania historyczne, językoznawcze i etnograficzne, w których według takiego właśnie klucza przedstawiano dzieje i kulturę obydwu bliskich narodów, co jednak nie zawsze było łatwe i oczywiste. Dobrym przykładem może być tutaj monumentalne, wielotomowe kompendium pt. *Československá vlastivěda* [Wiedza o ojczyźnie], wydana w latach 1929–1936 pod patronatem instytucji Masarykovy Akademie Práce. Koncepcja ta obejmowała także język czechosłowacki, składający się z dwóch wariantów [*nářečí* (narzecze, dialekt), jak to określono] – czeskiego i słowackiego (Hujer, 1934, s. 84), ale mimo to kwestia językowa stanowiła cały czas problem, z którym sobie nie poradzono i który generował konflikty. Czesi byli pod wszystkimi względami mocniejsi od Słowaków, było ich też znacznie więcej, toteż *nářečí česká* dominowało (Rychlík, 2015, s. 89–96). Odrodzona Rzeczpospolita też nie była wolna od problemów narodowościowych, i tu również niespełna czterdzieści procent stanowiły mniejszości. Nawiązanie do Pierwszej Rzeczypospolitej oraz tożsamość Polaków były tu może bardziej oczywiste, ale wymagały wzmocnienia i utrwalenia. W okresie zaborów uformowała się wprawdzie nowoczesna narodowość Polaków, równocześnie jednak nastąpiły procesy emancypacyjne Litwinów, Ukraińców i (znacznie jednak później) Białorusinów. W obu państwach, poniekąd słusznie, starano się pogodzić ideę narodową i państwową, obejmującą już także mniejszości, co w jednym i drugim przypadku nie powiodło się, a w Czechosłowacji stało się bezpośrednią przyczyną jej upadku.

Działania w interesującym nas zakresie obejmowały szeroko pojęte informację i edukację, za pomocą których kształtowano zarówno postawy patriotyczne, jak i obywatelskie. Wielką rolę odgrywało w tym procesie słowo pisane – książka i prasa (media w tym okresie

dominujące), teatr, film, a od końca lat 20. ubiegłego wieku także radio. W Czechosłowacji system biblioteczny zorganizowano i ujednolicono już na samym początku, wprowadzając w 1919 r. Ustawę o bibliotekach (Nieć, 2019). Sieć biblioteczna była bardzo dobrze rozwinięta na ziemiach czeskich, lecz na pozostałym terytorium państwa była już bardzo słaba, a miejscami w ogóle nie istniała. Ustawa i szczegółowe do niej rozporządzenia regulowały także sprawy związane z zapewnieniem dostępu do tych placówek mniejszościom narodowym, jak i kwestie repertuaru, który miał uwzględniać interesy państwa. W Polsce wprowadzić takiej ustawy nie uchwalono, ale system biblioteczny rozbudowano na każdym poziomie (Gaca-Dąbrowska, 2007).

Mamy tu do czynienia z propagandą i odgórnie kształtowaną polityką szkolną oraz historyczną. Wtedy – przypomnijmy – propaganda nie była definiowana negatywnie, jak to się dzieje po drugiej wojnie światowej, głównie na skutek doświadczeń dwóch totalitaryzmów. Komuniści i faszyci stworzyli system kłamstwa i manipulacji, który służył zniewoleniu milionów ludzi, natomiast „propaganda”, o której mówimy, choć pewnie niewolna od nadużyć i kreacji oddalających się od rzeczywistości, służyła jednak wartościom, wychodziła naprzeciw społecznemu zapotrzebowaniu, była również odpowiedzią na działania Niemiec i Rosji Sowieckiej, szykujących się na wojnę totalną. Propagandę tę nazywano, jak najbardziej słusznie, państwowotwórczą, co doskonale oddaje jej cele i charakter. W ścisłym związku z tą propagandą pozostawała polityka historyczna, która „spaja wspólnotę narodową poprzez odwołanie do wspólnego kośćca tradycji” (Musiał, 2023, s. 76), a której wtedy jeszcze tak nie nazywano, choć istniała. Jej zadaniem było także dopasowanie wykładu dziejów do aktualnej sytuacji, co szczególnie jest widoczne u naszych południowych sąsiadów, robiących to czasem w sposób bardzo spektakularny i mechaniczny wręcz. Oto bowiem liczne publikacje sprzed 1918 r., głównie o charakterze edukacyjnym i popularnonaukowym, które dotyczyły dziejów czeskich, przerabiano, uzupełniano i wydawano w nowej, odpowiadającej zapotrzebowaniu formie. Dobrym przykładem mogą być znane i bardzo poczytne w ciągu kolejnych dziesięcioleci *Obrázkové dějiny národa českého* Jana Dolenského (1859–1933) i Antonína Rezka (1853–1909) z ilustracjami Václava Brožíka (1851–1901) (kilka edycji od 1890, nakładem zasłużonej oficyny Josefa R. Vilímka),

wydane „przy współudziale” (za *spolupůsobení*) Jaroslava Kosiny (1862–1928). Skorygowane edycje z czasów Pierwszej Republiki nosiły tytuł *Obrázkové dějiny národa československého*, a po jej upadku za Protektoratu Czech i Moraw – znów *Obrázkové dějiny národa českého*...

Polityka historyczna Polski i Czechosłowacji kształtowała się bazując na solidnym zapleczu historycznym, kulturowym i naukowym. Zarówno Czesi, jak i Polacy mogli odwołać się do wielowiekowej i dobrze udokumentowanej tradycji oraz dorobku materialnego i duchowego, pomnażanego nieustannie od zarania dziejów, w tym do dobrze rozwiniętej historiografii, literaturoznawstwa i myśli pedagogicznej. Do budowy nowych państw przystąpiły kadry – aktywne w okresie niewoli oraz stworzone w tym czasie zaplecze organizacyjne i instytucjonalne: działające do tego czasu w kraju oraz na emigracji legalnie, jak również konspiracyjnie.

Istotnym składnikiem państwowotwórczej propagandy i polityki historyczno-edukacyjnej był i jest kult bohaterów – dawnych i współczesnych. W jednym i drugim państwie kluczową rolę w tym zakresie odegrali ich założyciele, przywódcy narodu z okresu pierwszej wojny światowej: Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) i Józef Piłsudski (1867–1935). W niniejszym artykule chciałbym dokonać porównania tych kultów oraz ich znaczenia dla obydwu krajów i narodów. Samo zagadnienie, źródła i literatura przedmiotu są ogromne, toteż pozwolić sobie możemy jedynie na zasygnalizowanie najważniejszych problemów, które razem i z osobna zasługują na szczegółowe potraktowanie.

Są to postacie znane, toteż nie ma potrzeby przypominać ich sylwetek i poglądów. Tutaj skupię się wyłącznie na chronologii i tych aspektach, które miały znaczenie w formowaniu mitu. Jako ludzie, politycy i przywódcy reprezentują odmienne pokolenia, formacje i osobowości. Co więcej, nie darzyli się sympatią. Masaryk odnosił się do Polski z rezerwą. Nie odgrywała ona zresztą większej roli w jego politycznych koncepcjach, reprezentowała obce mu katolickie i konserwatywne wartości, choć interesował się historią i kulturą naszego kraju, utrzymywał kontakty z niektórymi Polakami (Kaleta, 2025). Piłsudski z kolei, i trudno mu się dziwić, nie ufał Masarykowi i jego państwu, zwłaszcza po doświadczeniach wojny polsko-bolszewickiej, kiedy to Czechosłowacja (wbrew zobowiązaniom) uniemożliwiała dostawy uzbrojenia dla walczącej Polski.

Jeśli jednak literatura podmiotu jest pod względem ilościowym i jakościowym podobna, to jeśli chodzi o literaturę przedmiotu, tak już nie jest. Badania nad kultem Piłsudskiego prowadzono na zdecydowanie większą skalę już od jakiegoś czasu, opracowań poświęconych kultowi Masaryka jest dużo mniej, a opublikowana niedawno książka Ivana Šedivego pod zamaszystym tytułem *T.G.M. K mytologii první československé republiky* prezentuje się w porównaniu z pracami dotyczącymi Piłsudskiego raczej mizernie, bardzo solidnie natomiast wygląda tom wydany w jubileuszowym 2018 roku – *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, w sporej części dotyczący pierwszego prezydenta Republiki Czechosłowackiej. Spośród opracowań poświęconych Piłsudskiemu na czoło wybijają się monografie Piotra Cichorackiego (2001, 2005), niemieckiej badaczki Heidi Hein-Kircher (2008) i Krzysztofa Kloca (2021). Piłsudski, dużo bardziej niż Masaryk, był i jest obiektem ataków i krytyki, co z pewnością pobudza zainteresowanie badaczy i publicystów. Obaj jednak mocno wpisali się w świadomość narodu i przestrzeń publiczną, chociaż na przykład pozostali przywódcy polityczni z czasów niewoli i Drugiej Rzeczypospolitej, w tym również zdeklarowani przeciwnicy Marszałka – Roman Dmowski i Wincenty Witos – mają tu także swoje miejsce. W warunkach czechosłowackich i czeskich wygląda to nieco inaczej, trudno też wskazać tak wyrazistych rywali spośród jemu współczesnych, choć grono twórców Republiki nie jest przecież małe. Najwybitniejszy reprezentant Słowaków wśród nich – generał Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) – zginął tragicznie 4 maja 1919 r., toteż w budowie wspólnego państwa „uczestniczył” już raczej pośmiertnie, symbolicznie, uroczyste przeniesiony do ogromnego mauzoleum na wzgórzu Bradlo w dziesiątą rocznicę powstania Republiki, gdzie umieszczono napis: „Veľkému synovi oslobodený národ československý”.

Pierwszy Prezydent Czechosłowacji był starszy od naszego Naczelnika Państwa o ponad 17 lat i przeżył go jeszcze o dwa, jednak szczyt politycznej aktywności obydwu mężów stanu przypada właściwie na ten sam okres. Można by oczywiście w tym momencie wskazać na zdrowy tryb życia czechosłowackiego prezydenta, który doszedł do sędziwego wieku w dobrej kondycji, czego nie można powiedzieć o Marszałku, miłośniku papierosów i mocnej herbaty. Jednakże tegoż bezpośrednio przyprowadził o śmierć nowotwór, a nie

bez wpływu na jego kondycję pozostały pobyty w więzieniach i na zesłaniu oraz wieloletnie niewygody frontowe.

Masaryk przyszedł na świat i wychował się w biednej, chłopskiej rodzinie w Hodoninie na pograniczu morawsko-słowackim. Jego ojciec, Słowak urodzony w Kopczech (obecnie zachodnia Słowacja), był woźnicą we dworze, matka zaś pochodziła z niemieckojęzycznej rodziny z regionu Haná na środkowych Morawach. Piłsudski natomiast urodził się i wzrastał w rodzinie szlacheckiej, zubożałej już wprawdzie, ale kultywującej tradycje. Niewątpliwie mocnym akcentem była familia matki – Billewiczowie, rozslawiona przez Henryka Sienkiewicza w *Potopie*. W obu przypadkach to właśnie matki odegrały wielką rolę w kształtowaniu charakterów i inspirowaniu przyszłych przywódców – Terezie Masaryková pragnęła dla swojego syna awansu społecznego, Maria z Billewiczów Piłsudska kładła szczególny nacisk na wychowanie patriotyczne. Jak sam Piłsudski zresztą zapisał w testamencie: „Matka mnie do tej roli, jaka mnie wypadła, chowała” (Piłsudski, 1991, s. 15). Przyszły Pierwszy Marszałek Polski wyniósł z domu solidny kapitał kulturowy, lata nauki przebiegały w warunkach rusyfikacji i związane były z początkiem działalności niepodległościowej, skutkiem której przerwał studia; Masaryka kształtowały natomiast czeska szkoła i uniwersytet, świetnie funkcjonujące w ramach autonomii.

Pochodzenie Piłsudskiego i Masaryka doskonale wpisywało się w charakter, genezę nowoczesnego narodu polskiego i czechosłowackiego, w tradycje: polską (polsko-litewską) – szlachecką i czeską – chłopsko-plebejską. Pochodzenie to, można przyjąć, w jednym i drugim przypadku było nawet dość typowe. Typowe i charakterystyczne zarazem, także w kontekście etnicznym – polsko-litewskim (*gente Lithuanus, natione Polonus*) i czesko-słowacko-niemieckim. Wprawdzie ten komponent niemiecki był z punktu widzenia wizerunkowego niezbyt dogodny dla Czechosłowaka, ale przecież w jakimś sensie oczywisty. Uporano się z tym dość zręczną interpretacją, która najlepiej wybrzmiała w wersji opracowanej przez samego zainteresowanego oraz najwybitniejszego i najbardziej wpływowego literata Pierwszej Republiki, zaprzyjaźnionego z Masarykiem – Karela Čapka (1890–1938). W *Rozmowach z T.G. Masarykiem* czytamy: „Urodziła się w Hanie, ale dorastała wśród Niemców w Hustopečach, więc język czeski sprawiał jej początkowo trudności” (Čapek, 2014, s. 16). Nie

był to zresztą jedyny problem utrudniający idealizację życiorysu pierwszego prezydenta republiki, w obiegu pojawiały się rozmaite insynuacje, m.in. na temat jego pozamałżeńskiego pochodzenia. Jego ojcem miał być raz żydowski kupiec z Hodonina, u którego służyła Terezie Masaryková (Polák, 1995), a nawet sam cesarz Franciszek Józef I, na co z kolei miało wskazywać podobieństwo rysów (Šedivý, 2022, s. 18). Pewnym wspólnym motywem okresu wzrastania obu bohaterów był bunt, konflikty w szkole. Wprawdzie miały one na pierwszy rzut oka odmienne przyczyny, problemy Masaryka miały charakter religijny, Piłsudski walczył z uciskiem narodowym, z rusyfikacją, jednakże w warunkach czeskich tamtego czasu trudno oddzielić problem narodowy od religijnego, antykatolicyzm był dla Masaryka w pewnym sensie programowy (Balík, 2012).

Aktywność publiczna obu polityków również rozpoczęła się i przebiegała w zupełnie odmiennych warunkach. Na ziemiach czeskich, wchodzących w skład Austro-Węgier, funkcjonował system demokratyczny, działały legalne partie polityczne, istniały parlamenty krajowe i Rada Państwa w Wiedniu, Imperium Rosyjskie było natomiast monarchią absolutną. Masaryk był politykiem i parlamentarzystą, Piłsudski od samego początku – konspiratorem, uczestnikiem i organizatorem akcji bojowych przeciwko zaborcy. Również w czasie wojny światowej Masaryk skupił się głównie na dyplomacji, Piłsudski zaś na akcji wojskowej, choć obszar aktywności obydwu był o wiele większy i zmieniał się zgodnie z potrzebami chwili. Jeden i drugi wyrósł w tym czasie na lidera, czołowego reprezentanta idei niepodległościowej i jednocześnie wyniesieni zostali na najwyższe stanowiska w państwie. Masaryk jednak dzierżył stery państwa nieprzerwanie od 1918 do 1935, kiedy to jego następcą na stanowisku prezydenta został Edvard Beneš. Masaryk, oficjalnie manifestujący swoje przywiązanie do demokracji, tworzył jednak wokół siebie silną, nieformalną grupę ponadparlamentarną, tzw. *Pětku*, określaną eufemistycznie zapleczem eksperckim, która zapewniała mu kontrolę nad sytuacją w państwie (Čapek, 2014, s. 172–173). Piłsudski z kolei w latach 1922–1926 pozostawał na uboczu, by następnie przejąć rządy w wyniku zamachu stanu. Wkrótce po ich śmierci, stworzone i kierowane przez nich, a później ich następców, państwa przestały istnieć – Czechosłowacja rozpadła się i poddała Niemcom bez walki, Polska broniła się i znalazła pod okupacją niemiecką i sowiecką. Oba

kraje, w zmienionym kształcie terytorialnym, w latach 1945–1989 pozostawały w sferze wpływów Rosji Sowieckiej.

Na chronologię kultu obu przywódców miały wpływ głównie czynniki polityczne – za życia pełnione przez nich role, po śmierci aktualny układ władzy, sytuacja kraju. Jak już zaznaczyliśmy, w 1918 r. byli już postaciami rozpoznawalnymi, ich wizerunek kształtowały związane z nimi środowiska, instytucje – po tej dacie państwo – choć przez cały czas też istotny i widoczny pozostawał czynnik oddolny – autentyczny i spontaniczny szacunek społeczeństwa.

Państwowy kult Masaryka na pełną skalę funkcjonował nieprzerwanie od momentu objęcia przez niego stanowiska prezydenta republiki do jej upadku w 1938 r. i zawiera zarówno lata pełnienia przezeń tej funkcji, jak i późniejsze – lata emerytury i po śmierci w 1937 r. Jeśli chodzi o marszałka Piłsudskiego, to wygląda to nieco inaczej i obejmuje czas sprawowania urzędu Naczelnika Państwa w latach 1918–1922 i okres 1926–1939, w tym kult pośmiertny od 1935 r. Po tych datach – 1938 i 1939 – następuje okres wojny, okupacji i komunizmu, w których zmieniają się zasadniczo wymiar, zakres i formy, ale także obszar, obejmujący również środowiska emigracyjne i dysydenckie w kraju. Kult Piłsudskiego praktycznie na cały ten czas traci wymiar państwowy i, co więcej, zastępuje go krytyka, buduje się i propaguje czarną legendę, miejsca pamięci zaś niszczy i skazuje się na zapomnienie (Kajzar, 2018, s. 250–294), trwa on jednak w środowiskach piłsudczykowskich. Z Masarykiem wygląda to inaczej, kult ten dwa razy powraca – po wojnie i trwa do przewrotu komunistycznego w lutym 1948 r. oraz w okresie praskiej wiosny. Świetnie to ilustruje na przykład historia jednego pomnika w Valaškim Meziříčí, zapisana na dzisiaj istniejącym monumencie: „postaven 1925, zrušen 1940, obnoven 1948, zrušen 1950, obnoven 1968, zrušen 1974, obnoven 1990”. Trzeba też zwrócić uwagę na stały i głęboki kontrast pomiędzy ikonami Drugiej Rzeczypospolitej i Pierwszej Republiki a postaciami kreowanymi na bohaterów przez reżimy komunistyczne w obydwu krajach. Ci ostatni z reguły rekrutowali się spośród renegatów i kryminalistów, jak na przykład Klement Gottwald, Bolesław Bierut czy Michał Rola-Żymierski. Był to kontrast jednoznacznie czarno-biały, zderzenie wartości i antywartości.

Pod koniec lat 70. XX w., w okresie schyłkowym, komuniści podejmowali pewne działania zmierzające do zdobycia społecznego

zaufania, próbowali się legitymizować przy pomocy historii i tradycji, działało się tak zarówno w Polsce, jak i w Czechosłowacji – i tu, i tam wobec klęski uprawianej od dziesięcioleci propagandy sięgano do tych ikonicznych postaci, do których sympatia i szacunek przetrwały w świadomości społecznej mimo celowej i konsekwentnej akcji oczerniania oraz wymazywania ich pamięci. Okazją do tego były m.in. obchody okrągłych rocznic odzyskania niepodległości w 1978 i 1988 r. Były to wprawdzie z reguły dość ograniczone i stonowane działania, wypowiedzi, jednakże zdecydowanie odcinały się od praktyki lat poprzednich. Przywódca komunistycznej Czechosłowacji Gustáv Husák przyznał na przykład w okolicznościowym przemówieniu: „především T.G. Masaryk ovlivnil charakter nově vznikajícího státu” („przede wszystkim T.G. Masaryk wpłynął na charakter nowo powstającego państwa”) (Husák, 1988, s. 7). W Polsce natomiast w roku 1985 wydano m.in. dwutomową publikację pt. *O państwie i armii*, zawierającą wybór pism, wspomnień i dokumentów Piłsudskiego i jego dotyczących w opracowania Jana Borkowskiego, wcześniej zaś w 1981 r. nakręcono film pt. *Zamach stanu* w reżyserii Ryszarda Filipskiego, który – choć szczegółowo przedstawiający tragizm wydarzeń z maja 1926 i ich konsekwencje – kreował w sumie ciepły i pozytywny wizerunek Marszałka. Chcąc nie chcąc, film wpisał się również w kontekst stanu wojennego. Z kolei filmem, który rodził się już na przełomie epok i mocno wstrząsnął czechosłowacką publicznością, był *Začátek dlouhého podzimu* Petera Hledíka z 1990 r., którego fabuła dzieje się w małej miejscowości i osnuta jest wokół historii usuniętego i zatopionego przez komunistów w studni pomnika Pierwszego Prezydenta Republiki, zaś przewodnim motywem muzycznym filmu jest ulubiona jego piosenka – *Ach synku, synku*, do której przyjdzie jeszcze wrócić. Film daje niezwykle przenikliwy przegląd postaw społeczeństwa czechosłowackiego tamtego czasu.

Datą przełomową jest jednak dopiero rok 1989 r., kiedy to obie postaci bezwarunkowo i triumfalnie powracają do obiegu w pełnym zakresie, a ich kult uzyskuje wymiar państwowy.

W obu przypadkach kult, zwłaszcza pośmiertny, obu przywódców obejmował także następców, najbliższych pracowników, a potem kontynuatorów, nawiązujących do ich myśli politycznej, ideałów. Masarykowi towarzyszył przez całe lata, a po jego śmierci wspierał się jego autorytetem Edvard Beneš, który objął stanowisko

prezydenta w 1935 r. W promieniach Marszałka ogrzewał się natomiast cały obóz sanacji, na czele z Edwardem Rydzem-Śmigłym i Ignacym Mościckim, na nim też opierała się koncepcja wychowania państwowego (Magiera, 2020). W czasach nam już współczesnych zaczęli się pojawiać nowi liderzy, wśród których trzeba zwrócić uwagę na przywódców opozycji antykomunistycznej – Václava Havla w Czechosłowacji i Lecha Wałęsę w Polsce. Jeśli jednak samodzielny intelektualnie i obdarzony autentyczną charyzmą Havel umiejętnie i z sukcesem wpisywał się w model męża stanu, humanisty na wzór Masaryka, to kreacja Wałęsy, aspirującego do roli kogoś w rodzaju wodza, była raczej nieudana i anachroniczna, przybierała wręcz formy karykaturalne. O powodzeniu pierwszego i fiasku drugiego projektu wizerunkowego zadecydował, przede wszystkim, potencjał intelektualny polityków. Tak czy owak, trzeba przyznać, że jedynie Havel zbliżył się do ideału, pozostali wymienieni tu z nazwiska – w jednym i drugim przypadku już nie (Cichoracki, 2005, s. 94).

Kult nie zawsze i nie wszędzie spotykał się z aprobatą, w jednym i drugim przypadku pojawiały głosy krytyczne, bywało, oszczerstwa, fabrykowano – jak już wspomniałem – czarną legendę. Dużo bardziej ostro i bezwzględnie był atakowany Józef Piłsudski, co wynikało z o wiele bardziej skomplikowanej sytuacji politycznej Polski międzywojennej, opresyjnego charakteru rządów ekipy sanacyjnej, jak też siły formacji opozycyjnych i ich liderów, co także rozciąga się na czasy późniejsze aż po współczesność i obejmuje również publicystykę, a nawet historiografię (Leczyk, 1987). W Polsce wciąż istotne znaczenie obok Piłsudskiego mają takie postaci jak Roman Dmowski i Wincenty Witos, patronujący aktywnym i, bywa, wpływowym, środowiskom.

Zarówno Masaryk, jak i Piłsudski byli państwowcami, wierzyli w państwo, dążyli do tego, żeby było silne i sprawne i żeby było akceptowane przez wszystkich obywateli bez względu na narodowość i wyznanie, stąd też ważna w ich działalności i myśli politycznej była konstruktywna współpraca z mniejszościami narodowymi, których spory procent zamieszkiwał przecież terytorium Polski i Czechosłowacji. Mniejszości te, w różnym oczywiście stopniu i formie, były zaangażowane w ich kult, nie brakowało też inicjatyw wychodzących bezpośrednio od nich. Obaj mężowie stanu byli też za to atakowani, zwłaszcza gdy idzie o ich stosunek i kontakty z ludnością żydowską,

nie brakowało tu konfabulacji i manipulacji. Wspomniana już kwestia rzekomego żydowskiego ojca Masaryka łączona była m.in. z jego aktywną postawą w sprawie posądzenia o mord rytualny, która wstrząsnęła czeską opinią publiczną w latach 1899–1901 i znana jest jako Hilsneriáda (Černý, 1999; Gruchała, 1996, s. 86–88), publikacje oskarżające Piłsudskiego o rozmaite konszachty z Żydami ukazują się po dziś dzień (Żyndul, 2021).

Państwowy kult Masaryka i Piłsudskiego związany z ideą państwa wiązał się ściśle z rolami, jakie odgrywali. Pierwszy pełnił funkcję prezydenta republiki, drugi piastował różne stanowiska, aczkolwiek największą wagę przywiązywał do tych związanych z wojskiem, w latach 1926–1935 był jednak jedynym i niekwestionowanym przywódcą rządzącego obozu. Choć Masaryk w odróżnieniu od Piłsudskiego nie brał czynnego udziału w akcji zbrojnej, to obaj konsekwentnie i dobitnie podkreślali znaczenie armii, w której upatrywali gwaranta istnienia państwa (Šedivý, 2022, s. 47). Idea i losy legionów – zarówno czechosłowackich, jak i polskich – były fundamentalnym elementem ich kultu (Jarząbek, 2017). Obaj politycy, co trzeba podkreślić, manifestowali swoje przywiązanie do tych właśnie historycznych formacji strojem: Masaryk przyodziewał swego rodzaju stylizowany uniform z charakterystyczną czapką (zwaną od tego czasu masaryčką), Piłsudski nosił szary mundur legionowy i maciejówkę. Armia uczestniczyła w większości przejawów kultu, tworzyła też właściwe tylko dla siebie jego formy. Imiona Masaryka i Piłsudskiego nadawano głównym placom i ulicom, szkołom i uczelniom wyższym (m.in. Uniwersytet Masaryka w Brnie i Uniwersytet Warszawski im. Józefa Piłsudskiego), jak również jednostkom wojskowym (m.in. 7. jezdecký pluk T.G. Masaryka i 1 Pułk Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego).

Istotnym elementem tożsamości obydwu narodów i społeczeństw były tradycja i historia oraz literatura, odegrały też one swoją rolę w kulcie przywódców. Oprócz wspomnianej i solidnie obudowanej literacko tradycji legionowej (Stępnik, 1995; Poláček, 2000), w którą zaangażowani byli nasi bohaterowie bezpośrednio, były też idee, wydarzenia i ludzie z dawniejszych dziejów. Dla Czechów (Czechosłowaków) był to husytyzm, dla Polaków – powstania narodowe, w tym szczególnie powstanie styczniowe, w którym to rodzina Piłsudskiego brała udział. Wojny husyckie i takie postaci jak Jan Hus i Jan Žižka

stanowiły trzon czechosłowackiego imaginarium patriotycznego (Helan, 2015). Żyjący jeszcze w niemałej liczbie uczestnicy powstania styczniowego (w tym garstka weteranów powstania listopadowego i Wiosny Ludów) byli otoczeni szczególną czcią, w 1919 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski przyznał im status żołnierzy Wojska Polskiego; mieli specjalne mundury, zaś szeregowcom i podoficerom nadano stopień podporucznika, oficerów awansowano na wyższe stopnie, co wiązało się również z odpowiednim uposażeniem (Dunin-Wąsowicz, 1992).

Istotną rolę w kulcie obu przywódców odgrywały ich fascynacje literackie i przyjaźnie z twórcami. Dla Masaryka byli to, przede wszystkim, Alois Jirásek (1851–1930) – rówieśnik, ikona czeskiej literatury, znany i popularny autor powieści historycznych, głównie dotyczących czasów husyckich oraz, przywołany już, Karel Čapek – najwybitniejszy i najbardziej wpływowy literat Pierwszej Republiki, autor m.in. cytowanych wcześniej *Rozmów z T.G.M.* Zaangażowanych w kult Piłsudskiego było już od lat legionowych wielu twórców, takich jak Waław Sieroszewski, Juliusz Kaden-Bandrowski czy Kazimiera Hłakowiczówna, jednakże największe znaczenie w tym względzie miała fascynacja Marszałka twórczością jednego z wieszczów narodowych – Juliusza Słowackiego, poety, którego zwłoki sprowadzono do kraju i uroczystie pochowano na Wawelu w 1927 r. W znamienny sposób osobowości i formacje duchowe Masaryka i Piłsudskiego charakteryzują i kontrastują ich ulubione teksty poetyckie. Gdy dla Masaryka jest to, wspomniana już, stara ludowa piosenka pt. *Ach, synku, synku*, wzywająca wiejskiego chłopca do starannej pracy na roli; ulubionym, czytany przez Piłsudskiego wspólnie z matką w domu utworem, jest manifest romantycznego bohatera, zaczerpnięty z poematu *Beniowski* Słowackiego (Pieśń VI, część II).

Kto mogąc wybrać, wybrał zamiast domu
Gniazdo na skałach orła, niechaj umie
Spać, gdy źrenice czerwone od gromu
I słyhać jęk szatanów w sosen szumie.
Tak żyłem.

Ich wizerunek, choć z jednej strony pomnikowy i podniosły, miał też swoje bardziej ludzkie, ciepłe oblicze – wodzów i ojców narodu jednocześnie. Obaj politycy mieli rodziny, obaj też przy różnych

okazjach spotykali się z dziećmi i młodzieżą. Duże znaczenie miały także dawne przyjaźnie i wcześniej pełnione funkcje. W świadomość społeczną i w przestrzeń publiczną wbiły się ich inicjały – T.G.M. i J.P. Masaryka zwano powszechnie „Tatičkem”, co najlepiej oddaje polskie „Ojczulek”; Piłsudskiego zwano natomiast „Dziadkiem” z racji jego siwizny, a dla dawnych towarzyszy broni był zawsze „Komendantem”. Utrwaliło się to także w piosenkach, takich jak *Náš tatičku Masaryku* czy *Hej, hej, Komendancie*.

Kult Masaryka i Piłsudskiego miał swój wymiar codzienny, chociażby przez miejsce, jakie zajmował w edukacji, i permanentny – z uwagi na wszechobecność ich imion, inicjałów i wizerunków, ale także odświętny, związany z obchodzonymi uroczystościami państwowymi i nie tylko. W Czechosłowacji świętowano dzień proklamowania Czechosłowacji 28 października 1918, w Polsce – 11 listopada, choć oficjalnie dopiero od 1937 r., to jednak tradycyjnie przez wszystkie lata. Ważną datą były również rocznice związane z legionami i wojną: w Polsce były to 6 sierpnia 1914 – dzień wymarszu Pierwszej Kompanii Kadrowej z Krakowa i 15 sierpnia 1920 – bitwa warszawska; w Czechosłowacji – bitwa pod Zborowem, stoczona przez czechosłowackich legionistów z wojskami austro-węgierskimi 2 lipca 1917 r. Praktyczny status świąt państwowych zyskały w Czechosłowacji urodziny Masaryka, a w Polsce imieniny Marszałka (Hájková, 2018; Juško & Niedojadło, 2018). Dni te były okazją do zamanifestowania poparcia i przywiązania narodu do przywódców. Organizowano m.in. akademie w szkołach, okolicznościowe festyny itp. Imieniny Marszałka w sposób szczególnie świętowało wojsko, także w latach 1923–1926, kiedy to był odsunięty od władzy.

Za apogeum kultu uznać należy pogrzeby obydwu przywódców i żałobę, które miały bardzo rozbudowany i angażujący liczne rzesze obywateli charakter. Pogrzeb Marszałka trwał praktycznie rok – rozpoczynając się złożeniem jego ciała na Wawelu w maju 1935 r. (Kajzar, 2018) i kończąc rok później w Wilnie pochowaniem serca, które spoczęło wraz ze sprowadzonymi z Sugint szczątkami matki na cmentarzu na Rossie (Wojciechowski, 2019). Również pogrzeb i żałoba po Masaryku trwały długo, a jego zwłoki spoczęły w Łánach przy letniej rezydencji Prezydenta Czechosłowacji (Smutek, 1935). Spektakularnym elementem uroczystości oprócz nabożeństw i wielkich, długo ciągnących się konduktów były przejazdy żałobnych

pociągów z trumnami, które gromadziły tłumy wzdłuż torów. Ich mogiły z dnia na dzień stały się miejscami kultu i pielgrzymek.

Kult Masaryka i Piłsudskiego został też w pewnym zakresie umocowany, zabezpieczony prawnie. Ustaw dotyczących Masaryka było trzy: tzw. *Lex Masaryk*, *Zákon ze dne 26. února 1930 o zásluhách T.G. Masaryka*, stanowiący: „T.G. Masaryk zasloužil se o stát”; *Zákon ze dne 26. února 1930 o věnování na oslavu 80. narozenin prvního presidenta republiky Československé T.G. Masaryka*, na mocy którego „se věnuje ze státních hotovostí 20,000.000 Kč, aby jich president použil podle svého volného uvážení” (przeznacza się z pieniędzy publicznych 20 mln koron, aby prezydent wykorzystał je według swojego uznania) oraz *Zákon ze dne 21. prosince 1935 o státní poctě prvnímu presidentu Československé republiky T.G. Masarykovi*, na mocy którego „Prvnímu presidentu Československé republiky T.G. Masarykovi náleží dík za jeho osvoboditelské a budovatelské dílo” (pierwszemu prezydentowi Republiki Czesosłowackiej należy się wdzięczność za jego pracę wyzwolenczą i budowniczą) oraz „dožití presidentský plat a sídlo na zámku v Lánech” (dożywotnia pensja prezydencka i siedziba na zamku w Lánach). W Polsce z kolei w dniu 7 kwietnia 1938 r. uchwalono Ustawę o ochronie imienia Józefa Piłsudskiego, Pierwszego Marszałka Polski, która stanowiła, że „Pamięć czynu i zasługi JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO – Wskrzesiciela Niepodległości Ojczyzny i Wychowawcy Narodu – po wsze czasy należy do skarbnicy ducha narodowego i pozostaje pod szczególną ochroną prawa”, zaś „kto uwłacza Imieniu JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO, podlega karze więzienia do lat 5”.

Wprawdzie, jak już zaznaczyliśmy, Piłsudski nie ukończył studiów wyższych i nie był jak Masaryk zawodowym wykładowcą, to jednak był utalentowanym literatem, a w drodze samokształcenia stał się sprawnym i uznanym historykiem wojskowości (Chwalba, 2007). Ich dzieła – naukowe, publicystyczne i literackie, w tym wspomnienia oraz pisma polityczne, związane z pełnionymi funkcjami – były wydawane za życia i po ich śmierci. Edycje pism wybranych i zebranych miały charakter przedsięwzięć o charakterze pomnikowym, wpisywały się w kult, a ich wydanie i subskrypcja były w założeniu manifestacją przywiązania do narodowych przywódców i bohaterów, także po upadku komunizmu. W Polsce poprzestano jedynie na wznowieniu, ale już w 1989 r., przedwojennej

edycji dziesięciotomowej *Pism zbiorowych* w opracowaniu Walerego Ślawka, Leona Wasilewskiego, Waclawa Lipińskiego, Kazimierza Świtalskiego i Henryka Wereszyckiego z lat 1937–1938, wydanych nakładem Instytutu Józefa Piłsudskiego Poświęconego Badaniu Najnowszej Historii Polski, którą uzupełniono jeszcze dwoma tomami w opracowaniu Andrzeja Garlickiego i Ryszarda Świętka w 1992 i 1993 r. *Spisy T.G. Masaryka* przygotował i wydał Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky. Ostatni, 39. tom ukazał się w 2022, trwają prace nad indeksem całości.

Edycje dzieł obu mężów stanu stanowią jednak tylko niewielką część wydawniczego pokłosa ich działalności i także kultu. Publikacji tych było mnóstwo, ich objętość i charakter był rozmaity, w tym również znajdują się wizerunki. Ich nakładcami były instytucje państwowe, ale nie brakowało innych środowisk i ludzi sprawczych w tym zakresie. Szczyt osiągnięto w okresie bezpośrednio po śmierci, liczba wszelkiego rodzaju druków wydanych w tym czasie jest ogromna. Wielka liczba tych publikacji, w tym wysoka jakość merytoryczna i typograficzna wielu spośród nich sprawiły, że w jakiejś części utrzymały się one w obiegu czytelnicznym i kolekcjonerskim, przyczyniając się bez wątpienia do podtrzymania pamięci i kultu w latach komunizmu. Przybywało także nowych tytułów, wydawanych w podziemiu i na emigracji, dokonywano też reedycji tych międzywojennych. Warto zwrócić uwagę na fakt, że wspomniane wcześniej edycje i reedycje dzieł zebranych inicjowano jeszcze w latach 80. XX w., kiedy to komuniści pozwalali na przywracanie Masaryka i Piłsudskiego narodowej świadomości.

Można śmiało stwierdzić, że zarówno Tomáš Garrigue Masaryk, jak i Józef Piłsudski po 1989 r. triumfalnie powrócili na ołtarze narodowej pamięci w swoich krajach, stając się jednocześnie punktem odniesienia i wzorem dla polityków współczesnych, równocześnie też odżyły dawne i powstały nowe konteksty recepcji ich życia i dzieła, wreszcie kultu, który również nabrał wymiaru państwowego i stał się elementem codzienności. Czechosłowacja po obaleniu komunizmu funkcjonowała niespełna trzy lata jako Czeska i Słowacka Republika Federacyjna, w której dominującą pozycję ikoniczną, jak byśmy to mogli określić, Masaryka równoważono postacią generała Milana Rastislava Štefánika – słowackiego polityka i wojskowego, współtwórcy państwa w 1918 r. W 1990 r. ustanowiono nowe, wysokie odznaczenia

państwowe, które następowały zaraz po najwyższym – Orderze Białego Lwa: Order Tomáša Garrigue Masaryka i Order Milana Rastislava Štefánika. Co znamienne, po rozpadzie federacji w 1993 r. Order Masaryka pozostał jako drugie najwyższe odznaczenie Republiki Czeskiej, natomiast Order Štefánika nie wszedł już do systemu odznaczeń Republiki Słowackiej. Wprawdzie w roku 1994 ustanowiono krzyż jego imienia, stoi on już jednak niżej w hierarchii. W Polsce natomiast pozostają aktywni przedstawiciele dawnych formacji przeciwstawnych Piłsudskiemu, którzy nie ustają w krytyce Marszałka, równocześnie też dąży się do dowartościowania pozostałych liderów politycznych lat pierwszej wojny i Drugiej Rzeczypospolitej. Przy okazji obchodów stulecia niepodległości w 2018 r. lansowano swego rodzaju format „Ojców Polski Odrodzonej”, obejmujący w kolejności alfabetycznej: Ignacego Daszyńskiego, Romana Dmowskiego, Wojciecha Korfanteo, Ignacego Paderewskiego, Józefa Piłsudskiego i Wincentego Witosa (Kloc, 2018). Znamienne i wymowne zarazem jest, że Jan Paweł II – ikona dziejów polskich drugiej połowy XX w., choć przecież wychowanek kardynała Adama Sapiehy sprzeciwiającego się pochowaniu Józefa Piłsudskiego na Wawelu – powiedział w 1991: „Raduję się, iż w suwerennej Polsce na nowo nabierają blasku i właściwego znaczenia patriotyczne idee, związane z obroną Ojczyzny, z Marszałkiem Józefem Piłsudskim” (Gałęzowski & Krirszak 2018, s. 42).

Stulecie niepodległości w 2018 r. świętowano hucznie w Polsce i w Czechach z udziałem Słowacji. Oprócz licznych uroczystości państwowych, wystaw i różnego rodzaju imprez nakręcono filmy dokumentalne i fabularne, w tym także bezpośrednio poświęcone najważniejszym przywódcom narodowym, były to m.in. *Hovory z TGM* (Rozmowy z Masarykiem) na podstawie wywiadów Karela Čapka (2018, reż. Jakub Červenka), serial *Młody Piłsudski* (2018, reż. Jarosław Marszewski) i film *Piłsudski* (2019, reż. Michał Rosa). Filmy przyciągnęły sporą widownię.

PODSUMOWANIE

Obaj bohaterowie narodowi byli już przed 1914 r. postaciami rozpoznawalnymi, aczkolwiek swoją pozycję umocnili w latach pierwszej wojny światowej, zrazu stając się ikonami niepodległości, symbolami

odrodzonej państwowości, usuwając zdecydowanie w cień zarówno współpracowników, jak i politycznych rywali. Chcąc nie chcąc, jako przywódcy stali się częścią tworzącej się obrzędowości państwowej i jako jej element funkcjonowali za życia i funkcjonują po śmierci. Wpływ na jej formy i treści miały zarówno tradycja patriotyczna uformowana w Polsce w czasach zaborów i Czechach w okresie odrodzenia narodowego, będąca sumą dziedzictwa i doświadczeń czasów niewoli (powstań i innych form oporu i strategii przetrwania), jak również tradycja monarchii, w ramach której społeczeństwa obydwu krajów żyły wcześniej. Ich życiorysy, pisma i głoszone poglądy, wreszcie wizerunki stały się tworzywem w tym procesie i pozostają w obiegu po dziś dzień. Obaj, co nie ulega wątpliwości, świadomie współtworzyli swoje mity, przyświecały im jednak idee nadrzędne. Jeśli nawet niektóre z przejawów tych kultów wydają się już dzisiaj trudne do zaakceptowania i – przede wszystkim – praktykowania, jeśli nawet dokonujemy weryfikacji mitów, które im towarzyszą, a z ich poglądami podejmujemy dyskusję, to świadczy to tylko o ich żywotności i aktualności, a także o tym, że w zasadniczym zrębie te idee i myśli są umocowane w świecie wartości i jako takie zachowują walory wychowawcze. Nie zapominajmy też i o tym, że wychowane na tych ideałach społeczeństwa były zdolne, w różnych oczywiście stopniu, przeciwstawić się totalitaryzmom, przetrwać i przystąpić do odbudowy niepodległych państw. Przykład i siła symboli Drugiej Rzeczypospolitej i Pierwszej Republiki były dla nich bez wątpienia wielką inspiracją.

Najlepszym podsumowaniem będzie tu jednak kolejny cytat z *Beniowskiego*.

Choć mi się oprzesz dzisiaj – przyszłość moja!
I moje będzie za grobem zwycięstwo!...

BIBLIOGRAFIA

- Balík, S. (2012). *Tomasz Garrigue Masaryk i czeski antyklerykalizm*. Ośrodek Myśli Politycznej. <https://forum-pl-cz.com/index.php/idee-polityczne/90-stanislav-balik-tomasz-garrigue-masaryk-i-czeski-antyklerykalizm> (dostęp: 18.12.2014).
- Chwalba, A. (2007). *Piłsudski historyk wojskowości*. Kraków: Universitas.
- Cichoracki, P. (2001). *Z nami jest On. Kult Marszałka Piłsudskiego w wojsku w latach 1926–1939*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.
- Cichoracki, P. (2005). *Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku Marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Čapek, K. (2014). *Rozmowy z T.G. Masarykiem*. P. Godlewski (Tłum., Oprac.). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dunin-Wąsowicz, K. (1992). Kult tradycji i opieka nad weteranami powstania 1863 roku w okresie międzywojennym. *Przegląd Historyczny*, 82(2), 269–276.
- Gaca-Dąbrowska, Z. (2007). *Bibliotekarstwo w II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Gałęzowski, M., & Kirszak, M. (2018). *Józef Piłsudski*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Gruchała, J. (1996). *Tomasz G. Masaryk*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Hájková, D., Horák, P., Kessler, V., & Michela, M. (Red.) (2018). *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Nakladatelství Academia.
- Hein-Kircher, H. (2008). *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926–1939*. Z. Owczarek (Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Neriton.
- Helan, P. (2015). Jan Hus – symbol samostatné republiky. W P. Čornej, & V. Ledvinka (Red.), *Praha Husova a husitská 1415–2015. Publikace k výstavě Clam-Gallasův palác 25. zaří 2014 – 24. ledna 2016* (s. 231–236). Praha: Scriptorium.
- Hujer, O. (1934). *Československá vlastivěda*. V. Dědina (Red.). T. 3: *Jazyk*. Praha: Nakladatelství „Sfinx“.
- Husák, G. (1988). *Slavnostní zasedání ÚV KSČ, předsednictva ÚV Národní fronty ČSSR, předsednictva FS ČSSR a vlády ČSSR na počest 70. výročí vzniku Československé republiky*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Jarząbek, M. (2017). *Legionści i inni. Pamięć zbiorowa weteranów I wojny światowej w Polsce i Czechosłowacji okresu międzywojennego*. Kraków: Universitas.

- Juško, E., & Niedojadło, A. (2018). *Uroczystości w szkołach Okręgu Szkolnego Krakowskiego jako element kształtowania świadomości narodowej, patriotycznej, moralno-religijnej i obywatelskiej w II Rzeczypospolitej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kajzar, P. (2018). *Mauzoleum Marszałka Józefa Piłsudskiego na Wawelu w latach 1935–1989*. Kraków: Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej.
- Kaleta, P. (2015). T.G. Masaryk a Polaci. W V. Doubek, P. Kaleta, J. Květi-
na, *Korespondence T.G. Masaryk – Slované. Poláci, Rusové a Ukrajinci*,
1. Svazek (s. 7–20). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
- Kloc, K. (2018). *Różnymi ścieżkami ku Niepodległej szli. Ojcowie Polski Od-
rodzonej*. Niepodległa. [https://niepodlegla.gov.pl/o-niepodleglej-
roznymi-sciezkami-ku-niepodleglej-szli-ojcowie-polski-odrodzonej/](https://niepodlegla.gov.pl/o-niepodleglej-roznymi-sciezkami-ku-niepodleglej-szli-ojcowie-polski-odrodzonej/)
(dostęp: 25.08.2024).
- Kloc, K. (2021). *Piłsudski. Fenomen Komendanta*. Kraków: Ośrodek Myśli
Politycznej.
- Magiera, E. (2020). Z postacią Pierwszego Marszałka Polski Józefa Pił-
sudskiego w tle. Założenia i kierunki rozwoju wychowania pań-
stwowego w II Rzeczypospolitej. W A. Smoliński, & J. Durka (Red.),
*Wokół Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, męża stanu, wodza
i bohatera narodowego* (s. 101–166). Toruń: Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Musiał, F. (2023). Polityka historyczna a historia. J. Lubecka, & M. Za-
krzewski (Red.), *Polityka historyczna*. Słowniki Społeczne. T. 12.
Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum
w Krakowie.
- Nieć, G. (2019). Książka – naród – państwo. Czechosłowacka ustawa o bi-
bliotekach publicznych z 1919 roku. *Przegląd Biblioteczny*, 2, 133–152.
- Piłsudski, J. (1991). *Testament. Korespondencja, wstęp, wybór i oprac.*
Z. Cieślowski. Warszawa: Spółdzielnia Księgarsko-Wydawnicza
Promocja.
- Pokorný, A. (1935). *Smutek Československa. Poslední pocta národa presi-
dentu Osvoboditeli Tomáši Garrigue Masarykovi*. Praha: Nakladatelství
Antonín Pokorný.
- Poláček, J. (2000). Legionářská literatura. W *Průhledy české literatury 20.
století* (s. 61–88). Brno: Akademické Nakladatelství CERM.
- Polák, S. (1995). *Masarykovi rodiče a antisemitský mýtus*. Praha: Ústav
T.G. Masaryka.
- Rychlík, J. (2015). *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–
1992*. Praha: Vyšehrad.
- Šedivý, I. (2022). *T.G.M. K mytologii první československé republiky*. Praha:
NLN.

Stępnik, K. (1995). *Legenda Legionów*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Wojciechowski, J.S. (2019). *Serce Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego*. Warszawa: Agencja Wydawnicza CB.

Żyndul, J. (2021). *Żydzi i Piłsudski. Wybór źródeł do historii stosunków polsko-żydowskich w okresie międzywojennym*. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>